

Прототипова структура короткої журнальної статті як типу тексту (на матеріалі української, англійської та російської мов)

Мета пропонованої статті – виявити прототипову структуру короткої журнальної статті (КЖС), яку (структуру) можна розглядати як когнітивну формулу (фрейм [7]) і стратегію для побудови текстів указанного типу.

Актуальність теми дослідження зумовлена підвищенням інтересом лінгвістів до когнітивних механізмів породження та сприйняття дискурсу, зокрема публіцистичного [1–5 й інш.].

Дослідження проведено на матеріалі трьох мов – української, англійської та російської, при цьому корпус досліджуваних текстів сформовано зі статей українського видання «Політика і культура», англійського «Newsweek», російського «Эхо планеты».

Термін «прототипова структура», використаний у нашому дослідженні, можна зіставити з поняттями «макроструктура» та «суперструктура», які детально розроблено в працях Т. ван Дейка. Макроструктура, за термінологією зазначеного автора, називається рефератом, резюме або топіком, це узагальнений опис основного змісту дискурсу, що реципієнт буде в процесі розуміння [2:41]. Однак у лінгвістичній літературі термін «макроструктура» частіше функціонує в іншому значенні, для якого Т. ван Дейк запропонував термін «суперструктура». Суперструктура в межах його теорії становить стандартну схему, за якою побудовано конкретні дискурси [2:41]. На відміну від макроструктури, суперструктура має типологічний характер: вона пов'язана не зі змістом конкретного дискурсу, а з його типом (жанром).

Під час формування суперструктури КЖС ми частково використали спостереження Т. ван Дейка щодо схеми новин [2: 228–268], а також адаптували схему оповідання [6], яка містить у собі такі складові, як «стислий

зміст», «головна подія», «подробиці», «тло» («історія», «попередні події»), «контекст», «цитати» й «коментарі».

У результаті дослідження корпусу текстів із зазначених мов було виділено прототипову структуру КЖС і визначено спосіб реалізації кожної складової цієї структури. Так, складова «стислий зміст» виражена в заголовку КЖС, який функціонує в якості резюме тексту. Власне текст більшості КЖС починається зі складової «головна подія», завдяки якій описано референційну ситуацію, заявлену в заголовкові. На цьому ж рівні реалізується складова «подробиці», яка містить конкретні відомості про час, місце, учасників, причини або наслідки головної події.

Така складова, як «тло», що має своїми компонентами «історію» й «попередні події», не отримує в КЖС експліцитного вираження, але завдяки актуалізації зв'язків і відносин між явищами дійсності, відображеними в тезаурусі особистості й концептуальній системі [4] реципієнта, імпліцитно наявна в тексті КЖС й становить її фон. Складова «тло» реалізується з імпліцитних компонентів тексту, які несуть інформацію про загальний контекст, у межах якого висвітлено головну подію. Зокрема складова «історія» організує всю текстову інформацію загального історичного плану: події минулого, непрямо зіставлені з описуваною референційною ситуацією. Ця інформація надає реципієнту історичне бачення дійсного моменту. «Історію» потрібно відрізнити від складової «попередні події». Остання зіставляється тільки з окремою подією, яка достатньо очевидно передують головній події і її можна розглядати як причину або безпосередню умову для здійснення цієї події.

Складові «контекст» і «цитати» використовуються з метою організації інформації про головну подію. У кінці статті може бути виявлена складова «коментарі», що містить у собі висновки, припущення, міркування та іншу інформацію (що походить, як правило, безпосередньо від самого журналіста) про події, які відбулися. Останні три складові є факультативними.

Схематично прототипова структура КЖС може бути подана в такому вигляді: «СТИСЛИЙ ЗМІСТ» → «ГОЛОВНА ПОДІЯ» → «ПОДРОБИЦІ» → {«ТЛО»} → [«КОНТЕКСТ»] → [«ЦИТАТИ»] → [«КОМЕНТАРІ»], де складові, узяті на схемі в фігурні дужки, становлять імпліцитний план змістової структури тексту КЖС, а складові, зображені в квадратних дужках, є факультативними для структури КЖС. Наведена типологічна модель КЖС має схематичний характер і необов'язково за всіма параметрами збігається з реальною структурою окремої КЖС. Наприклад:

«Інтернет як засіб боротьби зі шпигунами Штигунський скандал, призвідцею якого став колишній працівник спецслужби Мі-6 Річард Томлінсон (він опублікував в Інтернеті список таємних агентів служби), дістав несподіване продовження у Білорусі. Невідомий зловмисник «вивісив» на сервері безкоштовних домашніх сторінок компанії Internettrash (<http://internettrash.com/users/biomass/>) список курсантів Інституту національної безпеки (вища школа КГБ) Білорусі.

До цього списку потрапив повний перелік імен і домашніх адрес 67 курсантів. Повідомляють також, що паралельно з ІНБ дехто з курсантів навчається й у цивільних вузах Мінська» [Політика і культура, 1999, № 10].

У вищенаведеній україномовній статті прототипову структуру КЖС подано в такому варіанті. Стислий зміст статті резюмовано в заголовку. Головну подію розкрито в першому реченні поверхневої структури тексту – скандал у Білорусі, пов'язаний з оприлюдненням прізвищ агентів спецслужби. Далі в тексті повідомляються подробиці інциденту: адреса сторінки в Інтернеті, де було розташовано список курсантів Інституту національної безпеки Білорусі; інформація, що міститься в цьому списку (прізвища, домашні адреси курсантів). Паралельно з експліцитною інформацією в КЖС наявна імпліцитна інформація про подібний скандал у британській розвідці, що становить собою обсяг фонові інформації. До плану змісту складової «контекст» входить інформація про те, що деякі курсанти, прізвища яких було включено до скандального списку, є також студентами цивільних ВНЗ. Скла-

дові «цитати» й «коментарі» в цій КЖС не реалізовані.

Англomовна КЖС має нижченаведену схему, де подано всі обов'язкові складові:

«Churchgoer

Radovan Karadzic has slipped off the international stage, but he is man-about-town in the Bosnian Serb stronghold of Pale. He attends church. He drives through town to his office in the old Famos diesel-engine factory. There, girdled by Serb-nationalist decor, he dishes out political orders and rakes in millions with his business partner, Momoilo Krajisnik, the Serb share of Bosnia's three-man presidency. Together they run Selekt Impex and Centre, which dominate the cigarette and gasoline trade in Republika Srpska. Not bad for an indicted war criminal. Not good for NATO's image, though. Peace-keepers on patrol – and licensed to arrest – say they haven't seen him anywhere» [Newsweek, 1997, № 32].

Складова «стислий зміст» виражена за допомогою заголовку «Churchgoer». Зміст складової «головна подія» – інформація про місцезнаходження Радована Караджича. До подробиць опису головної події належить інформація про те, як поводить себе Караджич у той час, коли його розшукують усі підрозділи миротворців. Фонові знання, актуалізовані цією статтею, залучають до свого складу історичні відомості про Караджича (зокрема той факт, що він є колишнім президентом Боснії), його діяльність у Боснії, а також інформацію про попередні події – Караджич втік із Боснії, його оголошено в розшук як військового злочинця. Складова «цитати» в розглянутій КЖС відсутня. Складова «контекст» обмежується інформацією про бізнесового партнера Караджича, разом з яким він очолює дві найбільші компанії з виробництва тютюнових виробів і пального. Стаття завершується коментарями автора тексту: іронічними зауваженнями на адресу представників НАТО, яким доручено арешт Караджича, що виражено в поверхневій структурі тексту за допомогою літоти.

Схематична структура нижченаведеної російськомовної КЖС має такий вигляд:

«Брак – это серьезно

До 96 лет вьетнамец Чан Ван Тху прожил холостяком и вот наконец женился на 64-летней невесте. «Наш жизненный опыт позволяет нам прожить долго и счастливо, – заверяет односельчан молодожен, – уж будьте уверены: мы не повторим ошибок молодежи, которая вступает в брак, а чуть ли не на следующий день разводится» [Эхо планеты, 1997, № 39].

Заголовок статті у стислому вигляді відбиває тему КЖС. Складові «головна подія» й «подробиці» симультанно виражені на почат-

ку тексту (у першому реченні). Змістом першої із зазначених складових є факт взяття шлюбу, до обсягу другої включено імена молодят, їхній вік, національність. Складова «тло» репрезентована імпліцитною інформацією про можливі проблеми, які виникають у молодих сім'ях, імовірним наслідком чого може стати розлучення. У структурі КЖС реалізована складова «цитати» – висловлювання молодого на адресу односельців, що подано в незмінному вигляді в тексті й яке можна розглядати як своєрідний коментар, що містить у собі основну ідею статті (тобто коментар продуцента тексту виражений імпліцитно). Складову «контекст» не використано.

Наведені приклади статей з трьох розглянутих мов свідчать про те, що не в кожній КЖС вдається виділити всі складові, що ілюстровано запропонованою схемою. У деяких випадках декілька складових зливаються в одну або відсутні взагалі. Однак обов'язкові компоненти прототипової структури наявні в більшості досліджуваних КЖС. Таким чином, спрощено структуру кожної КЖС можна подати в такому вигляді: «СТИСЛИЙ

ЗМІСТ» – «ГОЛОВНА ПОДІЯ» – «ПОДРОБИЦІ». Складові спрощеної схеми мають експліцитне вираження в поверхневій структурі тексту КЖС, на підставі яких актуалізовано імпліцитні компоненти типологічної структури, зокрема, фонові інформація, до складу якої можуть входити відомості про описувану референційну ситуацію, отримані реципієнтом з інших текстів (як попередніх номерів цього журналу, так і інших засобів масової інформації), загальні знання з концептуальної системи реципієнта, факти минулого досвіду тощо.

Треба зазначити, що виділений тип структури в КЖС українською, англійською й російською мовами є ефективним засобом передавання максимального обсягу інформації, до змісту якої входять обов'язкові й факультативні складові тематичної структури тексту і яка виражена мінімумом вербальних засобів.

Стосовно короткої журнальної статті дослідження може бути продовжено на матеріалі інших мов із метою встановлення універсальності запропонованої прототипової структури тексту. Перспективним є аналіз типологічної структури текстів інших публіцистичних жанрів.

Література

1. *Александрова О.В.* Когнитивно-прагматические особенности построения дискурса в средствах массовой информации // *Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональные аспекты исследования*: Сб. науч. тр. – Рязань, 2002. – С. 80–83.
2. *Дейк Т.А. ван.* Язык, познание, коммуникация: Сб. статей. – Благовещенск, 2000.
3. *Дейк Т.А. ван, Кинч В.* Стратегия понимания связного текста // *НЗЛ*. – М., 1988. – Вып. 23. – С. 153–211.
4. *Камен-*

ская О.Л. Текст и коммуникация. – М., 1990.
5. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К., 2002.
6. *Mandler J.* A Code in the Node: The Use of Story Schema in Retrieval // *Discourse Processes*. – 1978. – Vol. 1. – P. 14–35.
7. *Minsky M.* A Framework for Representing Knowledge // *The Psychology of Computer Vision* / P. A. Winston (ed.). – New York, 1975. – P. 317–398.

АННОТАЦІЯ

Данная статья посвящена анализу прототипической структуры короткой журнальной статьи как типа текста на материале украинского, английского и русского языков, в ходе которого выделены обязательные и факультативные составляющие тематической структуры текстов указанного типа.

SUMMARY

The paper in question presents the analysis of the prototypical structure of the short magazine article as a type of text on the material of the Ukrainian, English and Russian languages. In the course of this study compulsory and optional constituents of the conceptual structure of the given type of text are determined.